

KW arts

2
2021

Kwartaalblad van de Vrienden Van Abbemuseum

El Lissitzky

Inhoud

Woord van de voorzitter	3
Expositie Gülsün Karamustafa & León Ferrari <i>Voorbeschouwing door Marja van Osch</i>	4
Van zaaien naar oogsten <i>Bestuursleden Karin Overdijk en Jan Verheugt in gesprek met Anastasia van Gennip over het beleidsplan 2021-2024</i>	6
Voortdurende fascinatie <i>Interview met vertrekkend conservator Russische kunst Willen Jan Renders door Lisette Almering en Marja van Osch</i>	10
Gastbijdrage <i>Onderzoeksverslag van Jolie Baltussen</i>	14
Slapende boer van Chabot <i>Persoonlijk verhaal van Hannie Groen</i>	16
In gesprek met een vriend <i>Jan Verheugt interviewt Pieter Hendrikse</i>	18
Reacties op de column Kunst en code (Kw Arts 1 2021) <i>Reacties van Wildrik Burema, René van Elderen en Diana Franssen</i>	19
De wijsheid van de opstand (column) <i>Piet van Bragt schrijft over de morele verantwoordelijkheid van Albert Camus</i>	20
Geestverwanten? <i>Jan Verheugt vergelijkt fotowerk van Eugène Atget en Jan Dibbets</i>	22
Musomanie en colofon	24

AGENDA MUSEUM

Tentoonstellingen. Raadpleeg de website van het museum voor actuele informatie.

29 april 2017 - 13 juni 2021

The making of modern art

Een verhaal over moderne kunst met hoogtepunten uit de eigen collectie

1 juli 2017 - 13 juni 2021

The way beyond art

Eigen collectie vanuit thema's Land, Thuis en Werk

20 oktober 2020 - 13 juni 2021

Wij zijn wij

Persoonlijke zoektocht naar sporen van een koloniaal verleden

14 november 2020 - 3 oktober 2021

De Onkruidenier. Forever summer

De kunstenaars Jonmar van Vlijmen en Ronald Boer onderzoeken de relatie mens en natuur.

28 november '20 - 26 september '21

Positions #6: Bodywork

Vijf jonge kunstenaars over het menselijk lichaam, gezien vanuit de cultuur.

23 januari 2021 - 13 juni 2021

Oog in oog met Gustav Klimt

Werk van kunstenaar Bas van Beek gaat een verbinding aan met dat van Gustav Klimt.

27 november 2021 - 13 maart 2022

Gülsün Karamustafa & León Ferrari

Beide kunstenaars reflecteren op veranderingen in hun eigen land.

1 september 2021 - 1 juli 2024

Nieuwe collectiepresentatie

KUNSTSALONS

Het bestuur streeft ernaar om de Kunstsalons weer te hervatten. Vanwege corona kan hierover nog geen duidelijkheid gegeven worden.

Volg daarom de nieuwsbrieven hierover.

Beeld voorpagina:

3D interpretatie naar 'Neuer Man (Nieuwe mens)' van El Lissitzky, (1923) reconstructie 2009
Foto: Perry van Duijnhoven - Van Abbemuseum

Achter de schermen

Woord van de voorzitter

Sinds maart van het afgelopen jaar kent het museum periodes dat het vanwege de coronamaatregelen volledig op slot moest; op het moment dat ik dit schrijf is het al langer dan vier maanden onafgebroken dicht. Ondanks de serene rust in het gebouw zat in die tijd de staf van het museum bepaald niet stil. Zo was die druk in de weer met de realisatie van een goed doortimmerd beleidsplan. Daarvoor werden de museumactiviteiten geëvalueerd en gesprekken gevoerd met verschillende partners, waaronder ook onze vereniging. Onze bestuursleden Karin Overdijk en Jan Verheugt spraken met zakelijke directeur Anastasia van Gennep over dat plan. Elders in dit nummer lees je er meer over.

Ook de tentoonstellingen werden getroffen door de museumsluiting. Zo was de expositie *Positions #6* amper 3 weken te zien, toen het museum dicht ging. Voortvarend werd een digitale rondleiding gecreëerd met inmiddels al meer dan 33.000 deelnemers waarmee het Van Abbe op dit gebied landelijk tot de koplopers behoort. En de teller loopt nog steeds. Stel je eens voor dat die expositie ook door dit aantal live zou zijn bezocht. Een echte topper! En dan de expositie *Oog in oog met Gustav Klimt*, die tot nu toe zelfs helemaal niet live te zien was. Via een interessante, gratis audiotour kun je achtergronden beluisteren. Zeer de moeite waard. <https://vanabbemuseum.nl/programma/online/virtuele-tour-gustav-klimt> Verder zijn de voorbereidingen van de nieuwe collectiepresentatie in volle gang. Ik kijk ernaar uit.

In de tussentijd zat onze vereniging ook niet stil. Er werden twee vlogs (korte films) in het museum opgenomen waarin museumvrienden Heleen van Heel en Bart Schellekens hun favoriete kunstwerk laten zien. Die filmpjes staan op sociale media. Verder presenteert onze vereniging zich wekelijks op Instagram met een kunstwerk uit de prachtige museumcollectie. Samen met het museum bereiden we onze maandelijkse kunstsalons in een nieuwe vorm voor, zodat die van start kunnen gaan als er weer groepsbijeenkomsten mogelijk zijn. In de tussentijd werken we aan digitale ontmoetingen.

En voor u ligt, ondanks de coronabeperkingen, alweer de derde kw arts. Fantastisch dat dit blad nu ook ruimte biedt aan een aantal gastbijdragen, zoals van middelbare scholiere Jolie Baltussen met een verslag van haar profielonderzoek, gewaardeerd met het cijfer 9,2. Ik wil de museumvrienden oproepen hierin niet achter te blijven. Reacties en bijdragen zijn meer dan welkom. ●

Stefan de Bever

Silence and bustle

During the silence of the corona, the museum staff drew up a policy plan and organized online tours of the exhibits. The association was also active in the realization of vlogs and posts on Instagram. Friends can also actively participate in the association, for example write a contribution.

Kunst moet niet mooi of nieuw zijn, maar efficiënt en verstorend

Tentoonstelling met werk van Karamustafa en Ferrari

Dit jaar start het Van Abbemuseum met een reeks tentoonstellingen van kunstenaars die met hun werk vooralsnog buiten de bekende kunsthistorische canon vallen. In dit geval worden Gülsün Karamustafa (1946, Istanboel, Turkije) en León Ferrari (1920-2013, Buenos Aires, Argentinië) in samenhang met elkaar getoond. Van Ferrari is het motto in de titel.

Verschillen en overeenkomsten

De twee kunstenaars komen uit verschillende delen van de wereld en zowel hun politieke als culturele achtergrond is totaal anders. Toch zijn er ook parallellen te zien. Zo hebben Ferrari en Karamustafa onder autoritaire regimes gewerkt en allebei hebben ze een plek voor zichzelf gezocht binnen een heerszuchtige, ondemocratische leefomgeving. Voor de bezoekers is het interessant om te zien hoe deze bijzondere kunstenaars reageren op de veranderingen en conflicten in hun land. Naast parallellen zijn er sterke verschillen tussen beide kunstenaars. Karamustafa reflecteert op de man-vrouw verhoudingen in een veranderend Turkije en op het verlies van het multiculturele klimaat van Istanboel. Ferrari reageert op de invloed van de westerse, christelijke beschaving op Zuid-Amerika en op de dictatuur in Argentinië. Er wordt niet eerder getoond werk van hem opgenomen in de tentoonstelling. Karamustafa heeft beloofd voor deze expositie nieuw werk te maken.

Gülsün Karamustafa

De in Ankara geboren Karamustafa maakt schilderijen en multimedialkunst; ze geldt in Turkije als een uitgesproken en gevierd kunstenaar. Haar thema's zijn onder andere gender, seksualiteit, etniciteit, ballingschap en de rol van secularisme en religie in de samenleving. Typerend voor haar werk is de genuanceerde wijze waarop zij gevoelige sociaal-politieke vraagstukken van de moderne Turkse samenleving aan de kaak stelt. Karamustafa probeert hiermee begrip en tolerantie te kweken.

In 2014 was ze een van de tien laureaten van de jaarlijkse Prins Claus Prijs. Dit is een prestigieuze onderscheiding die wordt uitgereikt aan kunstenaars met uitstekende prestaties op het gebied van cultuur en ontwikkeling en vanwege het positieve effect van hun werk op hun directe omgeving. Zo werd Karamustafa door het Prins Claus Fonds gehuldigd omdat zij op "genuanceerde, poëtische wijze de veranderende culturele codes van het leven in Istanbul weet te vangen. Met haar gedurfde analytische commentaren en kritische standpunten over belangrijke kwesties verschaft zij inzicht in de historische context en sociale veranderingen, waarvan de nasleep nog wordt gevoeld." Het hoeft geen betoog dat haar bijdrage aan de ontwikkeling van de hedendaagse Turkse kunst buitengewoon groot is.

León Ferrari

Deze in 2013 overleden kunstenaar was afkomstig uit Buenos Aires. Met zijn conceptuele kunstwerken protesteerde hij niet alleen tegen de Argentijnse regering, maar ook tegen het imperialistische westen en de rol van de kerk. Ferrari werkte met hout, beeldhouwwerk, keramiek, fotokopieën en collages. Ook maakte hij vaak gebruik van krantenknipsels en andere teksten. Doordat zijn werk en ideologieën zo controversieel waren en hij werd bedreigd door de militaire dictatuur vanwege zijn extreem links georiënteerde politieke opvattingen, week hij uit naar Brazilië. Met zijn op religie gerichte werken (die betrekking hebben op Christus, de Maagd Maria, of andere symbolen van het katholieke geloof), wekte hij destijds de woede op van katholiek Argentinië en nu ook recent in Spanje. De expositie *Een vriendelijke wreedheid*

León Ferrari
De westerse en christelijke
beschaving - 1965
Collectie León Ferrari
(fotograaf onbekend)

(na museum Reina Sofía in Madrid is deze tentoonstelling in het Van Abbe te zien) heeft heftige reacties opgeroepen. Denk hierbij aan een van zijn bekendste werken: *De westerse en christelijke beschaving* uit 1965. Deze sculptuur stelt Jezus voor die gekruisigd wordt op een Amerikaanse straaljager. Het is Ferrari's bijdrage aan de protesten tegen de Vietnamoorlog. In de tentoonstelling zijn ook Jezusfiguren te zien in een braadpan, op een citroenpers en op een rasp. Het moge duidelijk zijn dat vele Spaanse religieuze gevoelens gekrenkt zijn.

De beeldende kracht van kunst

De lijfspreuk van Ferrari is 'Kunst moet niet mooi of nieuw zijn, maar efficiënt en verstorend'. In hoeverre sluit dit motto aan bij het nieuwe beleidsplan van het Abbemuseum? De rode draad in dit plan is de vraag hoe het museum omgaat met de samenhang tussen maatschappelijke vraagstukken, artistieke kwaliteit en algemeen publiek. Het thema van beide bovengenoemde kunstenaars haakt zonder meer aan bij actuele maatschappelijke vraagstukken. Ook beschikken ze allebei over meer dan voldoende artistieke kwaliteit. Maar heeft de beeldende kracht van deze kunst, met name die van Ferrari, een dergelijke heftige uitwerking (als in Argentinië en Madrid) op onze bezoekers? De reacties op deze expositie zullen het uitwijzen.

Marja van Osch

Karamustafa en Ferrari

At the end of 2021, the museum is organizing an exhibition with work by Karamustafa and Ferrari. Karamustafa focuses on gender, sexuality, ethnicity, exile and the role of secularism and religion in society and Ferrari is protesting against the Argentinian government, but also against the imperialist west and the role of the church.

Van zaaien naar oogsten

Interview met Anastasia van Gennip over het beleidsplan

Eind 2020 ging de gemeenteraad akkoord met het beleidsplan 2020 -2024 'Van Abbemuseum: voor mensen van nu én straks'. Reden om met zakelijk directeur Anastasia van Gennip over het plan in gesprek te gaan. We staan alvast stil bij de komende collectiepresentatie waar de beleidsvoornemens zichtbaar moeten worden.

Het museum wil 'van zaaien naar oogsten'. Wat willen jullie zoal gaan oogsten?

Het Van Abbemuseum is vooral bekend om zijn laboratoriumfunctie waarvoor binnen de kunstwereld veel belangstelling bestaat. Zo onderzoeken we met kleine groepen vaak allerlei vraagstukken. Zoals in ons *Special Guests* programma, daarin kijken we hoe we de toegankelijkheid voor mensen met een zintuiglijke beperking kunnen verbeteren. Dat programma is heel succesvol. Maar we laten het vervolgens niet tot volle wasdom komen. We zetten al snel weer een volgende stap zonder de bevindingen, de leerpunten, grootschalig toe te passen in onze activiteiten. Dat alsmaar blijven ontwikkelen zit natuurlijk ook een beetje in ons DNA. Nu gaan we wat we ontwikkeld hebben, wat we 'zaaien' noemen, de komende periode ook echt meer toepassen, dus 'oogsten'. Gelukkig ondersteunt de BankGiroLoterij ons met een gift van 800.000 euro om het museum inclusiever te maken.

Het museum geeft zo ruimte aan multizintuiglijkheid. En we lezen in het plan ook aan meerstemmigheid? Hoe gaan jullie die toepassen?

We gaan bijvoorbeeld verhalen van verschillende groepen gebruiken. Daarvoor zetten we een bestaande app (*smartify*) in waarmee bezoekers het museum door de ogen van anderen kunnen zien. Om een voorbeeld te geven: we werken al langere tijd met een groep uit de queer-gemeenschap. Die kijkt op een speciale manier naar de collectie. Tot voor kort werden haar verhalen alleen met de kunstwereld gedeeld. Maar wij denken dat die uitkomsten ook

Anastasia van Gennip,
zakelijk directeur Van
Abbemuseum.
Foto: Tom Doms

voor andere bezoekers interessant zijn. Daarom willen we ze toegankelijk maken voor een breder publiek en dan liefst publiek dat de gang naar ons museum nog niet maakt. Zo hopen we binnen de te verwachten groei aan bezoekers ons publiek te verbreden. Het is zeker geen gemakkelijke opgave om nieuwe groepen aan ons museum te binden. Maar daarin willen we wel veel investeren, dat gaan we bijvoorbeeld doen met projecten voor VMBO-scholieren.

Heeft die beleidskeuze ook gevolgen voor de collectie?

Zeker. Meerstemmigheid gaat echt over de diversiteitsgedachte. Die willen we ook op de aankopen voor de collectie toepassen. Zoals we dat ook proberen te realiseren in onze tentoonstellingen, in samenwerking, in publiek en in personeel, omdat we geloven in de verrijking die daardoor ontstaat. Wij vertellen via kunstenaars verhalen over mensen en culturen. Maar we zien soms dat een bepaalde inbreng niet aan bod komt of ondervertegenwoordigd is door onvoldoende diversiteit. De komende periode proberen we hiermee nog bewuster om te gaan. Zo kopen we momenteel al meer kunst aan van vrouwelijke en van regionale kunstenaars, ook met andere culturele achtergronden. Uiteraard staat de kunst voorop.

Dat is een mooi haakje voor de volgende vraag. Er valt te horen dat in de gepresenteerde kunst de maatschappelijke dimensie sterker aanwezig is dan de beeldende kracht. Horen jullie dat ook?

Kunst kan niet buiten een context gezien worden. Het gaat altijd over verhalen. Maar wij hebben ook geleerd dat we vaak te veel tegelijk willen vertellen. Er wordt voortaan meer geseerd. En kom je alleen voor het ervaren van kunst, dan kom je straks ook aan je trekken. Dus we geven meer aandacht aan de kunst en de kunstenaar en deze kunst moet verrassend en inspirerend zijn voor iedereen. We blijven natuurlijk innovatieve dingen doen en soms ook schuurvlakken opzoeken. Want uiteindelijk zijn we wel Van Abbemuseum, dat hoort bij onze identiteit. Zo had Marlene Dumas haar eerste expositie in ons museum en daar zijn we nog steeds trots op.

Hoe ben je tot die nieuwe benadering gekomen?

Intern bespreken we maandelijks de bevindingen van onze bezoekers aan de hand van enquêtes. We hebben vooraf veel gesprekken met groepen gevoerd over ons plan, waaronder met het bestuur van de vereniging vrienden Van Abbe. Daar trekken we lering uit. We zien dat als een doorontwikkeling die past bij de huidige tijd en niet zozeer als een koerswijziging. Na zijn aantreden was Charles Esche bewust radicaal om de boel in beweging te brengen. In een van de vorige plannen stonden nog woorden als 'dekolonialiseren' van de kunst. Dat voornemen leverde toen best wat kritiek op. Maar we zien nu dat vrijwel alle grote musea in het land hiermee bezig zijn. Dat radicale hoeft bij ons niet meer, dat hebben andere groepen van ons overgenomen. Voortaan willen we als museum meer verbindend zijn tussen culturen en de maatschappij, een veilige plek bieden waar alle verhalen bij elkaar komen via kunst en kunstenaars.

'Kunst beleven vraagt inspanning van de bezoeker', vermeldt het beleidsplan. Jullie willen de bezoeker daarbij helpen. Hoe gaan jullie dat doen?

Dat gaan we doen via bemiddeling, bijvoorbeeld via wandteksten, apps en dergelijke. De komende collectiepresentatie moet een en ander duidelijk maken. Zo gaan we de kunst integreren met geuren en geluiden, ruimtes aangenamer maken, zitgelegenheden bieden. Dan wordt kunst ervaren meer een fysieke beleving en kun je de kunst gewoon op je laten inwerken. Daarnaast werken we ook met verschillende lagen: als je wilt, kun je naar verhalen van anderen luisteren. Maar dat hoeft niet. We hopen op vervolfbezoeken van onze bezoekers waarin ze hun beleving verdiepen. En natuurlijk kunnen zij straks na coronatijd ook weer de gastvrouwen en -heren op zaal ontmoeten en met hen in gesprek gaan. Die persoonlijke benadering blijken bezoekers erg op prijs te stellen.

Tijdelijk ingang van het Van Abbemuseum
Foto: Tom Doms

Het klinkt goed en het belooft heel wat!

Ja zeker, de ambities zijn hoog. Het is nu heel spannend want we zitten volop in de voorbereidingen van de collectiepresentatie. Daarnaast zijn we ook bezig met de organisatie van bijeenkomsten voor de vriendenvereniging met mogelijkheden tot interactie.

Betrekken jullie het publiek ook bij de voorbereidingen?

Het museum kijkt momenteel met een multizintuiglijke focusgroep, waaraan bijvoorbeeld mensen in een rolstoel of met een visuele beperking deelnemen, naar de ontwerpen van de komende tentoonstelling. Daarbij zijn alle disciplines betrokken: conservatoren, collega's van bemiddeling en marketing, en inrichters. Zo worden we intern ook meerstemmiger. Voor het beste product moet ieder optimaal zijn of haar rol vervullen. Maar allen zijn dienend aan de kunst, de kunstenaar en het tentoonstellingsconcept. Straks gaan we ook achteraf via gesprekken met het publiek commentaar ophalen en verbeteringen doorvoeren.

Wat heb je nog meer uit eerder onderzoek opgehaald?

Er bleek verwarring te bestaan over de ruimtelijke indeling van het museum. Mensen konden moeilijk de weg in het gebouw vinden. De meest gestelde vraag aan de informatiebalie was dan ook 'waar tref ik wat aan'. Daarom gaan we de museumingang verplaatsen, eerst tijdelijk tot de zomer van 2022, en wellicht permanent. De bezoekers komen via een steigerconstructie over het water het museum binnen, aan de kant van het Stratumseind, dus aan de kant van de stad, en bij binnenkomst vinden ze op één centraal punt alle voorzieningen: de kassa, de garderobe, de toiletten en de winkel. Dat gaat voor duidelijkheid zorgen. Dat vraagt de bezoeker én ook de zich ontwikkelende stad.

Kan onze vereniging nog bijdragen aan het realiseren van het beleidsplan?

Het zou al super mooi zijn wanneer de achthonderd vrienden als ambassadeurs op pad gaan en tegen hun vrienden zeggen: ik was laatst in het museum, ik was verrast, ik was ontroerd, dat moet je echt ook gaan zien.

Bedankt voor het gesprek! We zijn heel benieuwd naar de collectietentoonstelling. ●

Karin Overdijk - Jan Verheugt

From sowing to reaping

In 2020 the museum drew up a multi-year policy plan. More attention goes out to people with a sensory disability and to people with a more diverse background. But art and artists remain central. The starting points are fully implemented in the new presentation of the collection (to be seen in September).

Voortdurende fascinatie

Een (zoom) interview met vertrekend conservator Willem Jan Renders

In 1996 maakt Willem Jan de overstap van Kunsthall Rotterdam (hoofd communicatie) naar het Van Abbemuseum in Eindhoven. Opgegroeid in Eindhoven kent hij het museum goed. Aanvankelijk wordt hij hoofd communicatie, daarna hoofd educatie en uiteindelijk conservator Russische kunst.

Voorliefde voor de Russische kunst

Na de succesformule van de Kunsthall leeft er bij Willem Jan een sterke behoefte aan zogenaamde "moeilijke kunst", zo vertelt hij. Het is een uitdaging voor hem om het Van Abbe publiek hiervoor te interesseren. Opgeleid als kunsthistoricus is Renders geboeid door woord en beeld: "Wat wordt er geschreven over kunst en hoe wordt kunst geïnterpreteerd? Hoe krijgt kunst een plaats in de gedachtewereld, in onze ideeënvorming?"

Van jongs af aan is Willem Jan ook geïnteresseerd in Rusland. In de destijds heersende Koude Oorlog was Rusland min of meer een verboden gebied en dat fascineerde hem mateloos. Een sabbatical jaar in het Van Abbe geeft hem de mogelijkheid om zich te verdiepen in de Russische cultuur en bijbehorende kunst. Tijdens zijn reis doet hij ook Vitebsk aan omdat hij, in het jaar daarvoor geïnteresseerd raakt in een recente aankoop door Charles Esche: een ontwerp voor stadsdecoratie in Vitebsk. Ook de aankoop van een werk van El Lissitzky (*Proun P23, No 6*) in 1997 door toenmalig directeur Jan Debbaut wekt zijn interesse in wat er in die stad gebeurde, vlak na de Revolutie van 1917. In Vitebsk verbleven in het begin van de twintigste eeuw veel Russische kunstenaars, zo ook Lissitzky (1890-1941) die er samenwerkte met Marc Chagall en hier Kasimir Malevich leerde kennen. Tijdens zijn reis neemt Willem Jan zich voor om Russisch te leren spreken; hij blijkt inmiddels de taal machtig. Eenmaal terug in het Van Abbe na zijn sabbatical vraagt directeur Charles Esche hem om samen met

Willem Jan Renders
Foto: Judith Ambags

prof. John Milner uit Londen een grote tentoonstelling rondom Lissitzky te organiseren. Al zijn vergaarde kennis en enthousiasme kan Renders kwijt in de groots opgezette expositie: *Lissitzky + Overwinning op de zon* (2009 – 2012).

Het is logisch dat je als conservator een voorliefde opbouwt voor een bepaald werk. Bij Willem Jan is dat bovengenoemde Proun P23, No 6 (1919). Zijn fascinatie was de aanleiding voor uitgebreid onderzoek naar de hele serie Prouns van Lissitzky. Hier verdiept Willem Jan zich nu nog in. Op de eerste plaats vanwege het abstracte intrigerende karakter van de Prouns (wat zit er achter?), maar ook omdat wereldwijd weinig mensen zich hiermee bezighouden.

El Lissitzky:
Proun P23, NO. 6, 1919
Collectie Van Abbemuseum,
Fotografie: Peter Cox

Verflauwde museale belangstelling voor Lissitzky?

Lissitzky + Overwinning op de zon was succesvol en trok veel publiek naar het museum. In 2012-2013 volgt de expositie *Lissitzky – Kabakov, Utopie en werkelijkheid*. Deze duopresentatie van beroemde Russische kunstenaars ging na Eindhoven op reis naar de Hermitage in St. Petersburg, het Multimedia Art Museum in Moskou en het Kunsthhaus in Graz. Dit is de laatste tentoonstelling rondom Lissitzky in ons museum met Renders' medewerking. Wel was hij daarna de initiatiefnemer van de tentoonstelling *Chagall, Lissitzky, Malevich - L'avant-garde Russe à Vitebsk 1918-1922* uit 2018 in het Centre Pompidou te Parijs. De aandacht voor Lissitzky lijkt in ons museum enigszins verslapt en voor Willem Jan zou een nieuwe tentoonstelling in de toekomst op zijn plaats zijn. Elders is er overigens genoeg belangstelling voor de Russische kunstenaar. Renders noemt het Joods Museum en de Tretjakov Galerij in Moskou die in 2017 een grote Lissitzky tentoonstelling organiseerden. Hiervoor zijn veel bruiklenen uit het Van Abbe gehaald en is tevens gebruik gemaakt van zijn expertise. Ook organiseerde hij de grote Lissitzky tentoonstelling in 2019 in Bra tislava (Slowakije).

Uit de tentoonstelling *Lissitzky + Overwinning op de zon* bleek dat de ideeën en artistieke doelen van Lissitzky sterk overeenkomen met de betrokkenheid van het museum bij experiment en radicale creativiteit. Dit is nog steeds herkenbaar in het museumbeleid, meent Willem Jan. Bovendien blijft Lissitzky's oeuvre voor huidige kunstenaars een inspiratiebron.

Appel op het publiek

Als hoofd educatie boog Willem Jan zich vaak over onze volgende vraag: "Wat nemen bezoekers ervan mee, wat doet kunst?"

"Het belangrijkste is dat er 'iets' overspringt tussen het kunstwerk en het publiek", zegt hij.

“Er moet iets waargenomen worden in het kunstwerk dat appelleert aan ‘iets’ in het individu. Iedere persoonlijke, intensieve ervaring kan immers leiden tot verdere verdieping in jezelf, het kunstwerk, de context of de kunstenaar. Kortom: die eerste vonk is nodig om iets nieuws te weten te komen over jezelf.”

Het Van Abbemuseum biedt op verschillende niveaus informatie over kunst aan (voor jong en oud). Echter, met de komst van Essche werd in de bemiddeling de vraag om informatie belangrijker dan het aanbod ervan. “Vraag eerst wat bezoekers belangrijk of interessant vinden aan een kunstwerk, laat ze dat vertellen, dat is beslist een goed uitgangspunt,” volgens Renders. “Zo ontstaat er een opener en interessantere kunstbeleving.”

Drie hoogtepunten?

Van de vele hoogtepunten in zijn carrière, noemt Willem Jan er drie. Bijvoorbeeld het onderzoek naar eerdergenoemd schilderij *Proun P23, No. 6*, waarover hij in 2018 een lezing gaf op een conferentie in Cambridge getiteld *Lissitzky's Triumphal Arches*. Renders onderzocht o.a. waar het werk te plaatsen is binnen het oeuvre van Lissitzky en wat de mogelijke betekenis ervan is. Aan de hand van foto's van Lissitzky in zijn atelier, waar diverse studies (*Prouns*) hingen, maakt hij een analyse. Over de betekenis oppert Willem Jan dat dit schilderij mogelijk verband houdt met de zonnewende. Daarvoor heeft hij een aantal aanwijzingen, waarbij de kromme, geschilderde lijnen, Lissitzky's triomfbogen, essentieel blijken. De lezing werd goed ontvangen door de aanwezige kenners van de Russische avant-garde. Ook een onvergetelijke ervaring - Renders voegt dit aan zijn eerste hoogtepunt toe - vormden de voorbereidingen voor de reeds genoemde tentoonstelling in het Centre Pompidou.

Zijn groeiende fascinatie voor Lissitzky's oeuvre genereert vervolgonderzoek. Willem Jan bezoekt Rusland vaak en graag, bouwt daar een netwerk van contacten op en werkt regelmatig in Russische archieven, alsook in andere archieven wereldwijd.

Een tweede hoogtepunt was de expositie *Lissitzky/Kabakov, Utopie en werkelijkheid (2012-2013)* in ons museum. Met name de kennismaking met het vriendelijke echtpaar Kabakov was heel bijzonder. Samen richtten ze vier tentoonstellingen in. De Kabakovs en Renders waren positief kritisch ten opzichte van elkaar; de samenwerking was inspirerend en erg boeiend.

3D interpretatie naar 'Neuer Man (Nieuwe mens)' van El Lissitzky, (1923) reconstructie 2009 Collectie Van Abbemuseum, Eindhoven Foto: Henry Milner

Een belangrijk moment vormde bovendien de schenking van de *LS-collectie (2013)*. Twee Nijmeegse boekenverzamelaars, Albert Lemmens en Serge Stommels, schonken hun collectie twintigste-eeuwse boeken en naslagwerken over die kunst aan ons museum. Deze collectie bestrijkt de geschiedenis van de twintigste-eeuwse Russische kunst binnen en buiten Rusland en de Sovjet-Unie en bestaat o.a. uit kunstenaarsboeken, kinderboeken, grafiek en tijdschriften. Het Van Abbemuseum werd plotsklaps een van de grootste, openbaar toegankelijke kenniscentra over twintigste-eeuwse Russische kunst in West-Europa.

Het vervolg?

Of er opnieuw een curator Russische kunst komt, dat is onzeker. Wel oppert Renders om het opgebouwde specialisme te delen met het Stedelijk Museum Amsterdam dat veel werk van Malevich heeft. Uitwisseling van kennis en kunde op dit specialistische gebied is vruchtbaar. Ons museum bezit de tweede grootste collectie werken van Lissitzky ter wereld; de grootste collectie bevindt zich in de Tretjakov Galerij.

Van nu naar zijn pensioen, dat lijkt een probleemloze overgang. Renders' fascinatie voor Lissitzky duurt immers voort evenals het onderzoek ernaar. Hij blijft als freelance curator werkzaam en beantwoordt graag vragen over zijn specialisme. Wel is hij voortaan de regisseur van zijn eigen tijd.

Willem Jan bedankt voor dit fijne gesprek en een geweldig pensioen toegewenst! ●

Marja van Osch en Lisette Almering

Continuous fascination
Curator Willem Jan Renders is going to retire this summer. In this interview he refers to his career in the Van Abbemuseum. Renders became interested in Russian art. The artist El Lissitzky fascinated him most. He curated different spectacular exhibitions with Russian modern and contemporary artworks for our and for other museums.

Hoe interesseer je jongeren voor kunst?

Verslag van een profielonderzoek

Stel je voor: een museum vol jongeren, de generatie van de toekomst met een frisse en nieuwsgierige blik. Hoe zou het zijn als je samen met je zoon of dochter naar het Van Abbe gaat, zoals je ook soms met hen een bioscoopje pikt of een andere stad bezoekt. Dit gebeurt te weinig. Waarom is de drempel voor mij en de vrienden en vriendinnen om mij heen zo hoog en waarom is het belangrijk dat jongeren wél het museum gaan bezoeken?

Het Van Abbemuseum besteedt veel aandacht aan prachtige projecten voor meer diversiteit in het museumpubliek. Hoe zou het zijn als het deze diversiteit ook bij de generatie van de toekomst zoekt? Het belang voor jongeren om kunst te begrijpen is eigenlijk in de breedste zin van het woord om te integreren in hun eigen cultuur en roots. Dat levert meer besef op van waarde van hun eigen omgeving en respect voor elkaars afkomst en ideeën. Als een jongere zijn eigen cultuur niet begrijpt, zal hij altijd vol vooroordelen naar de wereld kijken. Zodra ze snappen waar het werk over gaat kan die houding ten opzichte van een andere cultuur veranderen. Door het begrijpen van de eigen cultuur kan een jongere ook beter leren een vreemde cultuur te respecteren. Juist kunst verbindt mensen van alle kleuren, identiteiten en achtergronden.

Uit mijn onderzoek kwamen verschillende oorzaken voor de desinteresse van jongeren voor musea naar voren en één van de belangrijkste is de invloed van de sociale media en de 'swipe'-cultuur. Door de hele dag op de mobiele telefoon blootgesteld te worden aan prikkels is het stilstaan bij een 'simpel' schilderij bijna niet meer mogelijk.

Volgens mij is er iets nodig waardoor jongeren naar het museum komen en, zodra ze binnen zijn, meer leren over wat de werken hen kunnen vertellen. Door bijvoorbeeld een reclamestunt te organiseren door jongeren met werken uit de collectie te verbinden. Of op de foto met een levensgroot schilderij of een tunnel geïnspireerd op de werken van Victor Sonna. Zijn tentoonstelling is enorm fotogeniek, maar vertelt ook een bijzonder verhaal over discriminatie, racisme en slavernij. Als deze werken verwondering oproepen zullen wij jongeren ze fotograferen en dit beeld op onze instagram-stories plaatsen. Andere jongeren zullen ook bij de 'hype' willen horen en sneller de keuze maken om het bijpassende museum te bezoeken.

Door bijvoorbeeld bijpassende vragen, verhalen of muziek aan 'de stunt' toe te voegen kun je jongeren aan het denken zetten over wat deze schilderijen kunnen overbrengen en ze op die manier niet alleen naar het museum krijgen, maar ze erbij betrekken en de essentie van het werk laten zien. Deze spannende 'peer to peer' projecten, door jongeren voor jongeren, zijn een voorbeeld van de eindeloze mogelijkheden. En wie weet loopt het straks in het van Abbemuseum storm van de jongeren. ●

Jolie Baltussen

XXXXXX

Baltussen's research into young people's lack of interest in art showed that the influence of social media ('swipe culture') was a very important cause. She emphasizes the importance of art for one's own and other people's identities. That is why young people must be won over to art through appealing campaigns.

Foto: Jasper de Kousemaeker

DE KUNST VAN HET ZIEN

**MR.
BROWN
SPECS
& BEANS**
EINDHOVEN

Brengt kleur in je leven

Hendrik Chabots *Slapende boer*

Een persoonlijk verhaal

*Wer du auch seist: am Abend tritt hinaus
aus deiner Stube, drin du alles weisst;
als letztes vor der Ferne liegt dein Haus:
wer du auch seist.*

Rainer Maria Rilke, *Das Buch der Bilder*

Vanuit het keukenraam kon ik in de verte de stad zien liggen. Bij helder weer zag je eerst de vlam van Pernis, het affakkelen. Daarachter wist ik de stad, mijn geboortehuis, de graansilo, de rivier de Maas. Dichtbij was de polder, het aardappelveld of graan, om en om ieder jaar. Het kleine riviertje de Sandee, de bosschages erlangs en daarachter de dijk met een enkel huis en een enkele boerderij. De zon die elke dag verder opschoof in de zomer en weer terug. "De wereld is een drie", zei mijn jongste. En zo ziet de wereld er uit op het schilderij Slapende Boer (1936) van Hendrik Chabot.

Onder de invloed van het Vlaams expressionisme van Permeke en De Smet maakt Chabot in harde kleuren robuuste schilderijen met vervormde boerenfiguren. In *Slapende Boer* is het perspectief schuin gezet, op zo'n manier dat de boer met heel zijn wezen oprijst van het canvas. Hij vult bijna het hele doek. Naast hem attributen als een melkbus, een stuk krantenpapier waar zijn brood in had gezeten. Hij ligt er uitgeput bij. In de verte hooischelven. Kleine boerderijtjes. Chabot ziet hoe hard de boeren moeten werken en hoe uitzichtloos hun bestaan vaak is. Als geëngageerd kunstenaar is hij altijd bezig met het vastleggen van de tragiek van het harde bestaan. Soms schikt Chabot elementen op een manier die sterk doen denken aan het kubisme. Figuren worden plastisch uitgewerkt, opgerekt en gedefformeerd, zoals in *Slapende Boer*.

Schuimend wit

Chabot verhuist in 1906 als kind met zijn ouders vanuit Brabant naar Rotterdam. Hij volgt daar de avondcursus aan de Rotterdamse Academie voor Beeldende Kunst. Begin jaren twintig maakt hij reizen naar Duitsland en Oostenrijk en bezoekt musea in Dresden, München en Wenen. Kort daarop maakt hij zijn eerste sculpturen.

Vanaf de jaren dertig krijgt het schilderen de overhand op beeldhouwen: onderwerpen zijn het Rotterdamse stads- en havenleven. Hij heeft een atelier in de Wijnstraat. Bij het bombardement van Rotterdam zal veel van zijn werk vernietigd worden. Artistiek gezien heeft hij een heel eigen plaats in de kunst van de jaren dertig en veertig. Hij exposeert regelmatig samen met Charley Toorop en Carel Willink.

In 1933 brengt een verblijf in Zeeland ingrijpende verandering in werkwijze met zich mee. De eerste schilderijen van tuinders ontstaan. De vormen verstrakken. Voor het eerst verschijnt de hoekige structuur die zo typerend blijft voor het hele vervolg. De horizon snijdt als een mes door het landschap. Harde winters, de barste en grimmigste van Chabots hand. Andere onderwerpen worden dan boeren, de zee, koeien en paarden. De landschappen overwegend in aardekleuren, ultramarijn, schuimend wit. Hendrik Chabot gaat op het platteland wonen, onder de rook van Rotterdam. Hij leeft tussen boeren en tuinders.

Bombardement

Chabot dankt zijn faam mede aan de indringende wijze waarop hij een donkere periode in de Nederlandse geschiedenis in beeld heeft gebracht. Hij is immers als geen ander bekend geworden door het schilderij *Brand van Rotterdam* (1940).

Het werk met de dramatische rode wolkenpartijen fungeert als een gedenkteken van het bombardement van 14 Mei 1940 en daaropvolgende brand. In de jaren daarna hebben de schilderijen een donker palet en de onderwerpen zijn: vlucht, honger, onderduik en verzet.

Na de oorlog wordt zijn kleurgebruik snel lichter, de onderwerpen: moeder en kind. Waarbij het doet denken aan de tekeningen van Käthe Kollwitz. Hendrik Chabot overlijdt in 1949, 54 jaar oud, en is een belangrijke vertegenwoordiger van het expressionisme.

Vanuit het kleine huis in de polder, kijkend naar de grote stad, is het niet meer voor te stellen hoe het geweest moet zijn: grote rode wolken aan de gehele hemel. Kleine stille boerderijen op de voorgrond, elektriciteitspalen, een boer die kijkt.

Zoals mijn moeder met mij op haar arm, in Rotterdam Zuid, naar de hemel keek, op die dag in mei 1940. ●

Hannie Groen

*Hendrik Chabot, Slapende boer
Foto: Peter Cox,
collectie Van Abbemuseum*

Personal view
*Hannie Groen connects her
personal life with the
expressionist work of the
Dutch artist Hendrik Chabot.*

In gesprek met een vriend

Pieter Hendrikse

Deze geboren Zeeuws-Vlaming is een echte onderwijsman. Na zijn pensionering werd hij voorzitter van het College voor Toetsen en Examen. En hij schrijft voor FRITS Magazine; onlangs nog plaatste hij een positief-kritisch blog over kw arts waarvan de inhoud volgens hem minder ingewikkeld en abstract mag zijn. Reden om deze vriend uit te nodigen voor een gesprek.

Wanneer werd je vriend van het Van Abbemuseum?

Dat moet ongeveer 10 jaar geleden zijn geweest, bij wijze van steunbetuiging aan het Van Abbemuseum. In die tijd speelde in de politiek een debat over de vraag of het museum niet beter de status van Rijksmuseum kon verwerven. De teneur van de insteek beviel me niet: de kunst zou te ingewikkeld zijn en te weinig mensen trekken. De Eindhovense politiek wilde zich financieel terugtrekken en het rijk moest voortaan maar betalen. Ik kon me daarin niet vinden want het museum is juist echt een diamantje, zeker in deze technologisch ingestelde stad. Vandaar een ietwat symbolische daad. Overigens waren er tentoonstellingen die me altijd hebben aangesproken. Bijzonder gefascineerd was ik door de exposities van Rudi Fuchs, zo vond ik zijn gasttentoonstelling *De Verzameling* in 1999 subliem.

Pieter Hendrikse
Foto: Jan Verheugt

en kunnen ze wedijveren met andere musea. De nieuwbouw vind ik grootstedelijk en speels van opzet met een grandioos trappenhuis en verrassende doorkijkjes. Bij elk bezoek ben ik steeds weer onder de indruk. Anderzijds mis ik momenteel weleens spraakmakende tentoonstellingen die je tot vriendschap laten verleiden en ook jongeren aanspreken, in de trant van 'hoort, zegt het voort'. Ik hoop van harte dat die nog komen. ●

Jan Verheugt

Conversation with a friend

Pieter Hendrikse became a friend of the association about 10 years ago as an expression of support when the museum was under (financial) pressure. On every museum visit he is still impressed by the beautiful architecture of the building.

Reacties

Reacties op de column Kunst en code van Piet van Bragt

In de vorige aflevering van kw arts vroeg Piet van Bragt zich af of een computer met behulp van Artificiële Intelligentie kunst kan produceren. Vrienden van onze vereniging Wildrik Burema en René van Elderen en conservator Diana Franssen reageren hierop.

De vraag die Piet aan de orde stelt is een variant op de aloude vraag 'kunnen computers denken'. Douglas Hofstadter was een van de eersten die in zijn klassieke boek *Gödel, Escher, Bach* daarop doordacht. Zelf ben ik nogal gecharmeerd van de uitspraak van de (Eindhovense) wiskundige en informaticus Edsger Dijkstra die ooit schreef: "De vraag of computers kunnen denken is net zo relevant als de vraag of onderzeeërs kunnen zwemmen."

Of, om het anders te formuleren: Of een computer kunst kan maken is afhankelijk van wat wij wel of niet als 'kunst' definiëren. Het is vooral een semantische discussie. Wat niet wegneemt dat de vraag 'wat is kunst' (zeker voor een museum) relevant is. Sterker nog: daar zijn musea voor.

Wildrik Burema

Als je het produceren van kunst als een menselijke activiteit definieert, al dan niet met hulpmiddelen zoals een kwast of een computer, dan is het antwoord nee. Niet de makers van kunst, mens of Artificiële Intelligentie (AI), bepalen of iets kunst is, maar de waarnemers, degenen die kijken, luisteren, ruiken, proeven, zij kennen waarde toe aan het werk en benoemen het tot kunst. En zoveel mensen, zoveel opvattingen, variërend van 'dat kan mijn zoontje ook' tot 'hier word ik stil van'. Simpel gezegd hoe groter de kring die een werk als kunstwerk definieert, hoe meer erkenning van het werk als kunstwerk en veelal ook waardevoller.

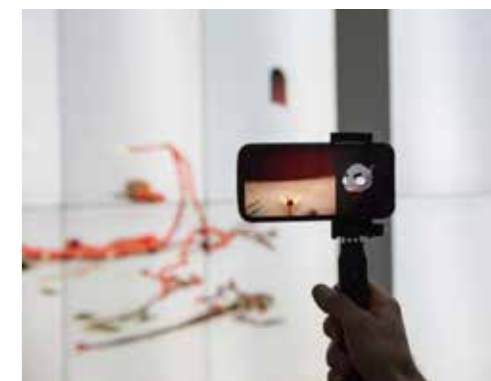
De waarde van kunst materialiseert zich in het economisch verkeer in de prijs van het werk. Het wachten is op het nieuws dat een AI-kunstwerk in de kunsthandel voor 'miljoenen' is verkocht, waarmee de discussie of zo'n werk kunst is, naar mijn mening is beslecht.

René van Elderen

Drijfveer van creativiteit is kritische betrokkenheid en vrijheid van meningsuiting pur sang, in samenspraak met grenzeloze nieuwsgierigheid en de hang naar het experiment met innovatieve ontwikkelingen waarvan het technologische aspect één onderdeel is. Ik zie hen als hulpmiddelen om te komen tot... een meesterwerk? Maar wat is een meesterwerk in het huidige tijdsgewricht? Maar terug naar de uitdagende vraag.

We kennen allemaal de invloed op de schilderkunst, waarneembaar na de uitvinding van de fotografie in 1839. Denk aan de compositie in de schilderijen van Edgar Degas. De architectonische hoogstandjes van architect Lars Spuybroek gebaseerd op de fractal-theorie. Of beter nog: de roman van de Franse schrijver Michel Houellebecq *Elementaire deeltjes* uit 1998, waarin hij het idee van verstrengelde levens wellicht ontleende aan de quantumnatuurkunde, waarin gesplitste deeltjesparen één kunnen blijven in een parallelle wereld. Nieuwe technologische gereedschappen hebben eeuwenlang aan de kunst nieuwe en onverwachte wendingen gegeven, daar zal de quantumcomputer geen verandering in brengen, maar louter een dimensie aan toevoegen. ●

Diana Franssen

Ian Cheng – installation view
BOB Serpentine gallery, 2018

De wijsheid van de opstand

Albert Camus en zijn sociale verantwoordelijkheid

Welke positie kiest een kunstenaar? Zet hij verhoudingen op scherp zonder geweld te schuwen of produceert hij kunst omwille van de kunst? Of is er tussen die twee uitersten nog een andere weg? Dat is een traject waar Camus vertwijfeld naar zocht. Een onderwerp waaraan het Van Abbemuseum in het tentoonstellingsbeleid voortdurend aandacht schenkt.

"Ingescheept lijkt me een juistere term dan geëngageerd, die minder relevant is. Het is voor de kunstenaar immers geen vrijwillig engagement, maar eerder een militaire dienstplicht. Iedere kunstenaar wordt tegenwoordig ingescheept in de galei van zijn tijd en daar moet hij zich bij neerleggen, zelfs als hij van oordeel is dat die galei naar haring stinkt, dat de slavendrijver hem echt te vaak afsnauwt en bovenal dat de kaap niet wordt gerond. We zitten op volle zee en de kunstenaar moet net als de anderen roeien als het zijn beurt is, indien mogelijk zonder te sterven, dat wil zeggen dat hij door moet gaan met leven en scheppen."

Albert Camus, *De kunstenaar en zijn tijd*.
Citaat uit de rede die hij in 1954 hield in de Remonstrantse Kerk in Den Haag

Tijdens de Algerijnse Onafhankelijkheidsoorlog plaatsten kunstenaars en schrijvers zich als speler in de maatschappelijke arena. De Franse filosoof en schrijver Albert Camus (1913-1960) formuleerde in veel geschriften zijn gedachten hierover. Hij verzette zich tegen geweld en het ideologisch goedpraten daarvan waardoor hij in conflict kwam met zijn vriend Sartre die het einde van hun vriendschap aankondigde. Camus zegt dat de kunstenaar iets op het spel zet, want scheppen kan hem in gevaar brengen, zeker in deze eeuw die zowel politiek als sociaal meermalen het uiterste van iemand vraagt. Het is een wonder, aldus Camus, hoe kunst kan blijven bestaan als men zich een wereld realiseert tussen de politiecorpsen van de ideologie. Twijfel bij een kunstenaar biedt hem misschien redding, want de strijd speelt zich voor hem niet daarbuiten af tussen de realiteiten van de wereld, maar in het binnenste van de kunstenaar zelf. Met als gevolg dat deze twijfelt aan zijn talent en aan de noodzaak van

de kunst. Want is een kunstenaar een leugenaar als hij in zijn werk geen zeggenschap aflegt over de mogelijke problematische situatie van zijn tijd? En is dat een reden die zijn vrijheid om te scheppen beperkt? Moet zijn kunst sociaal realistisch zijn, omdat het anders een luxartikel is dat bij hem schaamte oproept? Want als kunst een luxartikel wordt past kunst zich aan de meerderheid aan en verandert het voor hem in vermaak zonder betekenis. Kunst wordt dan slechts ornament en fungeert als pure verfraaiing. Accepteert een kunstenaar echter zijn morele verantwoordelijkheid, dan is het risico dat hij maatschappelijk niet begrepen wordt. Hier wordt een gevaarlijk spel gespeeld, zoals de Britse cultuurcriticus Tiffany Jenkins zegt: "Zodra de kunsten worden ingezet om iets te doen wat niet uniek is aan de kunsten, worden ze vervangbaar."

Tentoonstelling Vormen van Verzet
Peter Kennard - Acties VN 1995
Foto: Peter Cox

De gedachten van Camus zijn te herkennen in de doelen die het Van Abbemuseum nastreeft. De visie van het museum behelst de opdracht een meetpunt te zijn van de temperatuur van de samenleving. In 2007 organiseerde het museum de tentoonstelling *Vormen van Verzet* waarin avant-gardisme als reactie op de sociaal-politieke situatie werd geschetst. Het is goed om in dit verband nog eens de waarde van deze expositie te beoordelen.¹

Tentoonstelling Vormen van Verzet
Foto: Peter Cox

Kunst kan niet zonder de realiteit waarin de kunstenaar zijn onderwerp kiest. Maar even zo goed kiest de realiteit hem ook. Kunst stelt niets voor zonder realiteit en zonder kunst is die realiteit weinig waard. De kunstenaar is iemand die zich moreel gedwongen voelt weer te geven wat hij ziet of zelf kan verdragen. Het gevaar is dat men hem verwijt de actualiteit te ontkennen ten gunste van de toekomst die hij zelf voor ogen heeft. Kunst met morele verantwoordelijkheid moet opstandig zijn en daarin schuilt het gevaar voor een maatschappij die de kunst onschadelijk wil maken. Maar kunst kan verenigen wat tirannie scheidt. Kunst kan de grote vijand van de dwingeland zijn. Niet voor niets zijn de kunstenaars en de intellectuelen de eerste slachtoffers van moderne dictaturen. ●

Piet van Bragt

¹ Zie de online bibliotheekcatalogus: Van Abbemuseum/ onderzoek/bibliotheek/ Vormen van Verzet/ tentoonstellingen.

Albert Camus and his social responsibility
How should an artist relate to reality? Can it leave him indifferent? Should he act militantly? Questions that Camus thought about and wrote about. He saw a moral responsibility to address social problems.

Geestverwanten?

Fotografie van Atget en Dibbets als medium

Eugène Atget (Libourne 1857-Parijs 1927) en Jan Dibbets (Weert 1941) maakten beiden gebruik van fotografie, maar ieder op een totaal verschillende manier: Atget registreerde en Dibbets manipuleerde wat hij waarnam.

Het oude Parijs

Aanvankelijk opgeleid als acteur begon Eugène Atget aan het einde van de negentiende eeuw als autodidact met fotograferen. Hij was bijzonder productief, tussen 1897 en 1927 heeft hij tienduizenden opnames gemaakt, met één obsessie: hij wilde het oude Parijs in beeld brengen, het Parijs dat door toedoen van stadsvernieuwer Georges-Eugène Haussmann geleidelijk aan werd gesloopt. Voor nieuwbouw had hij totaal geen interesse.

In zijn werk streefde hij naar volledigheid. Heel systematisch, district voor district, eerst de binnenstad en later bepaalde buitenwijken, legde hij het verdwijnende straatbeeld vast. Omdat hij werkte met een zware camera, voorzien van statief, en met breekbare, chemisch geprepareerde glasplaten, was het fotograferen een lichamelijke belasting voor hem. Zeulend met die apparatuur fotografeerde hij onder meer gevels van bijzondere gebouwen, maar ook winkelpanden, armoedige steegjes, smoezelige binnenplaatsjes, en portieken met houten of gietijzeren trappen. Hij had oog voor het bijzondere in het gewone. In mindere mate zien we mensen op zijn foto's. Dat lag vooral aan zijn camera die een lange sluitertijd had en die daardoor minder geschikt was om mensen te fotograferen. Maar als hij dan toch mensen op de gevoelige plaat vastlegde, waren het vooral naamloze personen: straatventers en voddendoeren, die op den duur ook uit het straatbeeld zouden verdwijnen. Het was fotografie zonder enige opsmuk, heel puur.

In de smaak

Vooraf voor de Eerste Wereldoorlog verkocht hij goed. Daarna liep de vraag sterk terug. Net voor zijn dood ontmoette hij Berenice Abbott, een voormalig assistente van de Amerikaanse

Eugène Atget
Un cour de la Rue Berton (± 1910)
Foto: Collectie Van Abbemuseum

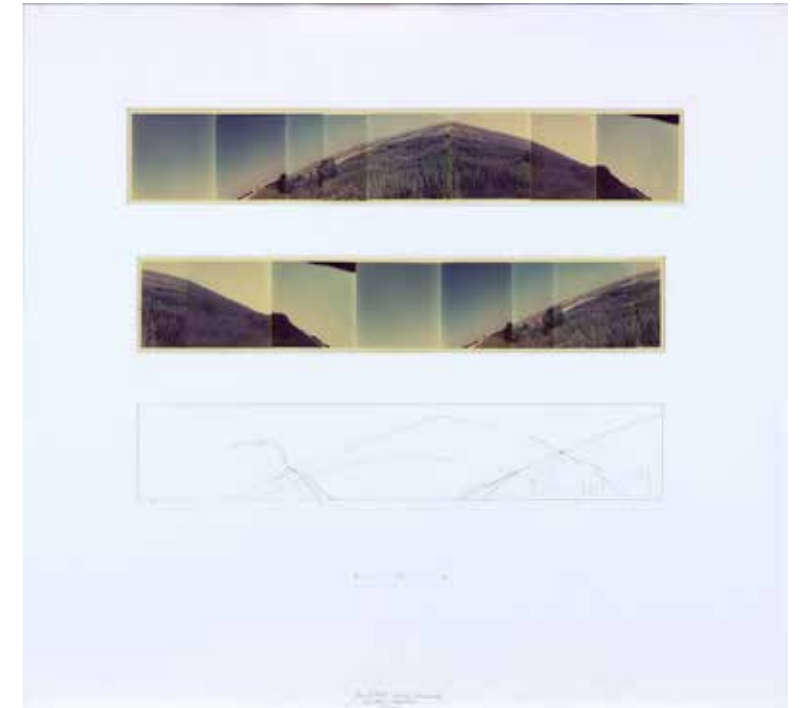

fotograaf Man Ray die zich over een groot deel van zijn negatieven en afdrucken ontfermde. Consciëntieus bewaarde ze dat materiaal en deed het uiteindelijk over aan het MoMA in New York. Naar aanleiding van een expositie over fotografie in het Van Abbemuseum in 1976 kocht directeur Rudy Fuchs via een Amerikaanse galerie twee foto's van Atget aan: *Pontoise-Ancien Hotel du Tribunal* en *Un cour de la Rue Berton*, beide gemaakt rond 1910.

Documentaire fotografie versus conceptuele fotografie

Atget beschouwde zijn foto's niet als kunst, maar als historische documenten, waarop hij met zijn camera exact vastlegde wat hij zag. Een uiting van documentaire fotografie. Toch maakte hij na zijn dood alsnog naam in de geschiedenis van de kunstfotografie.

Ook Jan Dibbets kwam via een omweg bij de fotografie uit. Hij was als beeldend kunstenaar aan de Academie in Tilburg opgeleid. Maar hij stapte in 1967 op fotografie over, omdat hij met schilderen op een doodlopende weg zat. Toch is er een groot verschil in de manier waarop beiden met fotografie omgingen. Atget richtte zich op het gefotografeerde, op het waargenome; Dibbets was geïnteresseerd in het proces van visuele waarneming en hoe de fotografische techniek kon worden ingezet in de beeldende kunst. Of zoals kunstcriticus en -docent Marcel Vos zo treffend over Dibbets zei: "Hij gebruikte het medium fotografie niet om iets af te beelden maar om iets uit te beelden". De verdienste van Dibbets ligt dan ook in het losmaken van de fotografie van de traditioneel-documentaire toepassing. Hij ontwikkelde een kunstvorm waarbij hij aan fotografie een geheel eigen plaats toebedeelde.

Een Hollands heuvellandschap

In de jaren zeventig kreeg Dibbets (wereld)bekendheid door de wijze waarop hij met 'kunstgrepen' onze visuele waarneming manipuleerde. Hij paste perspectiefcorrecties toe op landschappen, legde via fotosequenties de inlichtinval in binnenruimtes vast en experimenteerde met oplopende sluitertijden. Bekend werk uit die tijd is de serie *Dutch Mountains*. Via een schenking van kunstenaar Ben Akkerman (1920-2010) beschikt het Van Abbemuseum over het exemplaar *Dutch Mountain, Positive/Negative* (1972). Dibbets ging hierbij als volgt te werk. Hij plaatste een (eenvoudige) pocketcamera op een statief, liet die vervolgens steeds een paar graden om haar as draaien en maakte zo acht opnames van de horizon, de scheidslijn tussen land en lucht. Omdat er niet op alle foto's struiken te zien zijn, moet hij tijdens de opnames ook de positie van de camera veranderd hebben. Hij liet daarna het kleurenrolletje tweemaal afdrucken en monteerde de foto's in een bepaalde volgorde waardoor er een panoramisch beeld ontstond, met boven de suggestie van een heuvel en onder die van een vallei. In de tekening eronder bracht hij beide samen tot een Hollands heuvellandschap. Hij manipuleerde daarmee wat we zien en wat er in werkelijkheid dus niet is. Zo creëerde hij een nieuwe ervaarbare realiteit met een horizon die geen horizon meer is. ●

Dutch Mountain, Positive/Negative (1972)
Foto: Peter Cox,
Collectie Van Abbemuseum

Jan Verheugt

Soul mates
Atget did not feel like an artist but like a documentary photographer. He conscientiously took pictures of the old, disappearing Paris. On the other hand, Dibbets is not a photographer, but a visual artist. The quality of his work is not in the quality of the photo but in that of the imagination.

Focus en Samenspel

Weebers Vastgoed Advocaten NV is een advocatenkantoor gespecialiseerd in bouw- en vastgoed vraagstukken. Wij zijn werkzaam voor het bedrijfsleven, gemeenten, woningcorporaties en (institutionele) beleggers en mogen gerenommeerde partijen in het vastgoed tot onze cliëntèle rekenen. Op basis van onze brede kennis van de bouw- en vastgoedwereld adviseren en procederen wij voor onze cliënten. Een sterke combinatie! Onze kernwaarden zijn focus en samenspel met als doel het beste en meest duurzame resultaat te bereiken voor onze cliënten.

Gebiedsontwikkeling@vastgoed-advocaten.nl
040 21 20 400
www.vastgoed-advocaten.nl

Verandering écht realiseren in uw organisatie?

boer&croon

Management Solutions
Interim Management | Executive Search

Neem contact op met:
i.frings@boercroon.nl

MUSOMANIE | FRANK BIERKENZ

N.a.v. het artikel *Geestverwanten?* over Atget en Dibbets op bladzijden 22-23.

Wil je graag reageren op een van de artikelen, zelf een bijdrage leveren aan ons blad of een recensie verzorgen over een van de exposities, laat het ons weten: redactie@vriendenvanabbe.nl

Each article contains a brief summary in English.

There is a full English version on our website:

<https://vanabbemuseum.nl/vrienden/vrienden-vereniging/vriendenjournaal>.

Kw arts

Colofon

kw arts is het kwartaalblad van de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum.

Vrienden
Van Abbemuseum

Leden van bestuur
Stefan de Bever (voorzitter),
Rita Bosch (secretaris), Joost van Dijk
(penningmeester), Karin Overdijk en
Jan Verheugt

Redactie Journaal
Lisette Almering, Piet van Bragt,
Hannie Groen, Els Grootemaat,
Marja van Osch en Jan Verheugt
(eindredacteur). Verder werkten mee:
Jolie Baltussen, Stefan de Bever,
Wildrik Burema, Frank Bierkenz,
René van Elderen, Diana Franssen
en Karin Overdijk

e-mail redactie
redactie@vriendenvanabbe.nl

Vormgeving en opmaak
Frank Bierkenz, www.frankbierkenz.nl

Fotografie
Judith Ambags, Marcel de Buck,
Peter Cox, Tom Doms, Perry van
Duijnhoven, Jasper de Kousemaeker,
Henri Milner en Jan Verheugt

Bureau Vereniging VVA
Postbus 6188, 5600 AZ Eindhoven
tel. 040-2381032
e-mail: info@vriendenvanabbe.nl

Alle redactiebijdragen zijn na publicatie
ook te lezen via de website van de
Vereniging: www.vriendenvanabbe.nl

Openingstijden bureau Vrienden
Maandag 9.30 - 15.00 uur (m.u.v.
schoolvakanties). Overige dagen
bereikbaar via voicemail of e-mail.

Instagram
[vriendenvanabbemuseum](https://www.instagram.com/vriendenvanabbemuseum)

Blog
[vriendenverenigingvanabbemuseum.
blogspot.com](https://vriendenverenigingvanabbemuseum.blogspot.com)

Drukwerk
MULTI CLICK BV
De modernste en duurzaamste
drukker van Nederland

Van Abbemuseum
Bilderdijklaan 10,
postbus 235, 5600 AE Eindhoven
tel. 040-2381000

Website museum
www.vanabbemuseum.nl

E-mail
info@vanabbemuseum.nl

Openingstijden museum
Dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00 uur